

Wanneer men al zwerfend langs de Eemsdijk vanaf Delfzijl naar het oosten trekt, passeert u de dorpjes Uitwierde en Nansum. Vanaf de bochtige weg tussen deze dorpjes ziet u in de verte, hoog oprijzend boven het dorpssilhouet, de kerk van Holwierde. Voordat we iets meer van deze plaats gaan vertellen, nemen wij u mee in het grijze verleden.

Stelt u zich het Groningerland voor in het begin onzer jaartelling. In de eerste plaats moest u zich dan te voet voortbewegen en de Eemsdijk bestond nog niet. Dijken had men nog nooit gezien, laat staan dat men ze bouwde. De zee had nog vrij spel in onze landen. De bewoners

— en dat waren er niet veel — moesten hun vege lijf redden door het opwerpen van hoogten, zo hoog dat deze bij hoge waterstanden niet overstromden. Deze terpen of wierden markeerden het vlakke kustland. Het waren tevens de spaarzaamelijke nederzettingen in dit gebied. Hoe hebben onze voorouders hier geleefd? Deze vraag heeft men zich dikwijls gesteld. Veel weten we er niet van. De vroege geschiedenis van ons gewest is gehuld in de nevelen der onwetenschap. Toch zijn we middels opgravingen en afgravingen van terpen en wierden, veel te weten gekomen over het leven en werken van onze vroege voorouders.

Holwierde en de geschiedenis

Eigen onderhoud

Het is zeker geen gemakkelijke tijd geweest. Een voortdurende strijd tegen de elementen en een zwoegen voor het dagelijks bestaan. Nagenoeg ondenkbaar zo'n leven. Werken om in leven te blijven; men leefde van veeteelt en visvangst, terwijl op geringe schaal landbouw werd bedreven. Men warmde zich aan het vuur, dat gestookt werd met aangespoeld hout en gedroogde mest. Men moest volledig "selfsupporting" zijn, d.w.z. voor eigen onderhoud zorgen, bakkers en slagers waren er niet. Men moest eigen kleren maken, eigen schoeisel vervaardigen en eigen huizen bouwen, ook de "geneeskunst" was een kwestie van zelf doen.

Wegen waren er niet, slechts paden. Kunstverlichting was er niet, zodra de zon onder was en er geen maan scheen, was de wereld gehuld in diepe duisternis. Slechts een zonderling ging bij nacht en ontij van dorp naar dorp.

Kortom de mensen leefden met en van de natuur. Zo was het leven van de Friezen (de Groningers is een benaming uit veel later tijden). Is het een wonder, dat men aan de elementen krachten toebedeelde? Angst en bijgeloof vierden hoogtij. Het zou immers nog eeuwen duren voor het Christendom werd gepredikt. Wodan was de oppergod. Als er een onweer boven deze onherbergzame streken losbarstte, kropen de terpbewoners angstig samen in de met leem en koemest bestreken rijkshouten hutten. Dan smeekte men of Donar, de god van de donder hen genadig wou zijn. Om de goden gunstig te stemmen, maakte men offerhoogten. De heidense priesters offerden hier de offerdieren om de goden een dienst te bewijzen.

Wat is er sindsdien ontzettend veel veranderd. Het Christendom deed

z'n intrede. De Noormannen hielden hier hun beruchte plundertochten. Door de eeuwen heen hebben twisten en oorlogen dit land geteisterd. Karel de Grote zwaaide z'n scepter over dit gebied. Men begon met het aanleggen van dijken. De zee werd steeds verder teruggedrongen. Het land werd steeds beter bestuurd. De jonkerfamilies kwamen en kregen steeds meer macht in de Ommelanden.

Landsbestuur

De Middeleeuwen met hun woelige tijden zijn al weer lang geschiedenis. De Ommelande verloren hun zelfstandigheid. We spreken voor het eerst van de "provincie Groningen". Dit voorheen nauwelijks toegankelijke gebied valt onder een landsbestuur.

Kloosters en borgen worden afgebroken. De stad Groningen verliest z'n overheersende functie, maar groeit uit tot de grootste en belangrijkste stad van de Noordelijke Nederlanden.

Uitvindingen en technische verbeteringen veraangenamen het leven. Er komen verharde wegen, 's avonds zijn de dorpen en steden verlicht. De akkerbouw en veeteelt maakten dit land tot een welvarend gebied. Na de laatste wereldoorlog heeft de voortgaande ontwikkeling ook dit gebied meegezogen en gaf het een nieuw probleem: de ontvolking van het platteland.

Zo zijn we na een reis van bijna twintig eeuwen in het heden teruggekeerd. Wat is er sindsdien ontzettend veel veranderd. En zo zijn we op weg naar Holwierde. Eens was Holwierde zo'n heidense offerhoogte. Men offerde op de offerhoogte van Holwierde op een grote platte steen. Dikwijls staan we er niet bij stil welk een brok cultuurgeschiedenis ons gewest kent vanaf de eerste bewoning.

Juist daarom stonden we even stil bij de vroege geschiedenis van het Groninger land. Dit verleden wordt juist dan interessant, wanneer de geschiedenis "tastbaar" is, wanneer men aanknopingspunten metterdaad kan aanwijzen zoals in Holwierde. Of het alleen een offerhoogte dan wel een Heidense tempel is geweest, valt niet met zekerheid te zeggen. De overlevering verhaalt de geschiedenis van de duivelsvint.

Vaak bezitten deze vertelsels een kern van waarheid, daarom zullen wij u het onderstaande verhaal — dat veertig jaar geleden op schrift gesteld werd — laten lezen.

De Duivelsvint

Veur dat ter in Holwier 'n kerk was was ter 'n haaidenze ôverploats. Doar bruukten ze 'n hail dikke, pladde vlint tou. Op dat stee is loater de kerk baauwd. Doar was de duvel meer as niedrig over vanzulf. Want aal dij haaidens van vrouger dij wazzen veur hom, en nou kon e niks meer begunnen. Hai wör zo soatanze kwoad, dat hai ston te stampen op dij olle vlint. 't Hulp hom niks, mor 't was loater aaltied te zain; der was dudelik 'n vout in ofdrukt.

Dij stain mout ter nôk wezen. Ol Hofman van Schewolder Mainweg het in Holwier bie meester Van Belkom op schoul gaan, nou seuventeg joar leden. Hofman het dij vlint wel doezendmaal zain; hai kin zok 't nogbest veurstellen. De indrok op de stain was net zo dudelik 'n vout, en de stain zulf was bie elk en ain bekind as de duivelsvint.

Hoe het ook zij, het dorp is zeer oud. Evenals het dorp Usquert, was ook Holwierde al bekend ten tijde van de evangelisatieprediker Ludger, dus omstreeks 700 na Christus. In die tijd sprak men van Helewyrd of Halwirth, wat volgens de geschiedschrijver Alting "heilige hoogte" zou betekenen. Nu staat op die hoogte — waar eens geofferd werd — de tegenwoordige ned. herv. kerk. Oorspronkelijk stond er bij deze kerk een hoge toren. Het was één der zgn. "juffer-torens" en diende onder meer als baken voor de schepen op de Eems. De toren was 203 voet hoog.

In 1806 werd de stenen helm (spits) gesloopt. Ook de kerk was nodig aan restauratie toe. Pas in het begin der vijftiger jaren kon de restauratie een feit genoemd worden. Een restauratie, die niet overal even gelukkig is uitgevallen.

De Holwierder kerk heeft een monumentale werking. Het oudste gedeelte van deze kerk is een turfstenen schip met oude romaanse venstertjes. Dit kerkgedeelte dateert uit de elfde eeuw. Om uw gedachten even te bepalen: uit de periode der laatste tochten der Denen en Noormannen!

Het schip werd verhoogd en door latere uitbreiding is het huidige plattegrond van een kruiskerk ontstaan.

Het merkwaardige van deze kerk is, dat diverse bouwperiodes zijn te herkennen. We noemden reeds de romaanse vensters in het benedenste muurgedeelte van het schip. De

Het interieur van de kerk te Holwierde. Op de achtergrond het zgn. doksaa

uit baksteen gemetselde bovengedeelte is van jongere datum (13de eeuw). Het dwarspand is typisch romano-gothiek, terwijl het koor kenmerkend is voor de gotische bouwstijl.

Wanneer u in de kerk komt, valt u meteen het zgn. doksaa op. Een doksaa is een scheiding tussen het koor en de overige kerkruimte. In Nederland zijn nagenoeg geen kerken die een doksaa bezitten. In de provincie Groningen vinden we — behalve Holwierde — mooie voorbeelden te Krewerd en in de kloosterkerk van Ter Apel. Deze laatste is uitzonderlijk mooi. Het doksaa te Holwierde is geheel van hout. Het is jammer dat het orgel dat destijds op 't doksaa stond, is verplaatst tijdens de restauratie. Gelukkig heeft men in het nabij gelegen Krewerd, dienaangaande andere plannen.

Met nadruk willen we u wijzen op het prachtige rozet in het romano-gotisch koepelgewelf. Acht ribben komen er samen, terwijl men diverse schilderlagen kan herkennen. Al met al een interessante kerk om eens te bezichtigen.

Feldwerd

Wanneer we rondwalen rond het dorp, komen we aan de noord-west kant van Holwierde de boerderij "Feldwerd" tegen.

Deze naam herinnert nog aan het oude klooster Feldwirth of ook wel Oldenklooster genoemd.

Dit laatste ter onderscheiding van Nieuweklooster te Oosterwijtwerd. Het klooster was gewijd aan de H. Petrus en H. Paulus. De stichter van dit klooster was Hatebrand of Hathabrandus, die het klooster stichtte in het jaar 1183. Deze abt overleed in 1198. Daarna is hij heilig verklaard.

Ondertussen waren de onlusten in de Ommelanden steeds meer toegelopen en het klooster werd afgebroken.

In 1617 zijn z'n beenderen heimelijk naar Antwerpen overgebracht, nl. naar de kloosterkerk van 't S. Salvatorsklooster. In België en in de zuidelijke Nederlanden wordt de H. Hathabrandus nog wel aangeroepen als voorbidder bij koorts, gewelmen en nog andere ziekten. Er is nog een lofdicht bewaard gebleven:

„Hathabrandus wilt ons helpen,
Wilt ons quaet en smerten stel-
(pen),
Want gij sijt van Godt de vriend,
Die hem heyligh hebt gediend.”

Het klooster Feldwirth was een klooster van de Benedictijnen. Behalve te Holwierde had deze broederschap ook kloosters te o.a. Selwerd, Ten Boer (waar de kloosterkerk nog bewaard is gebleven) en te Rottum.

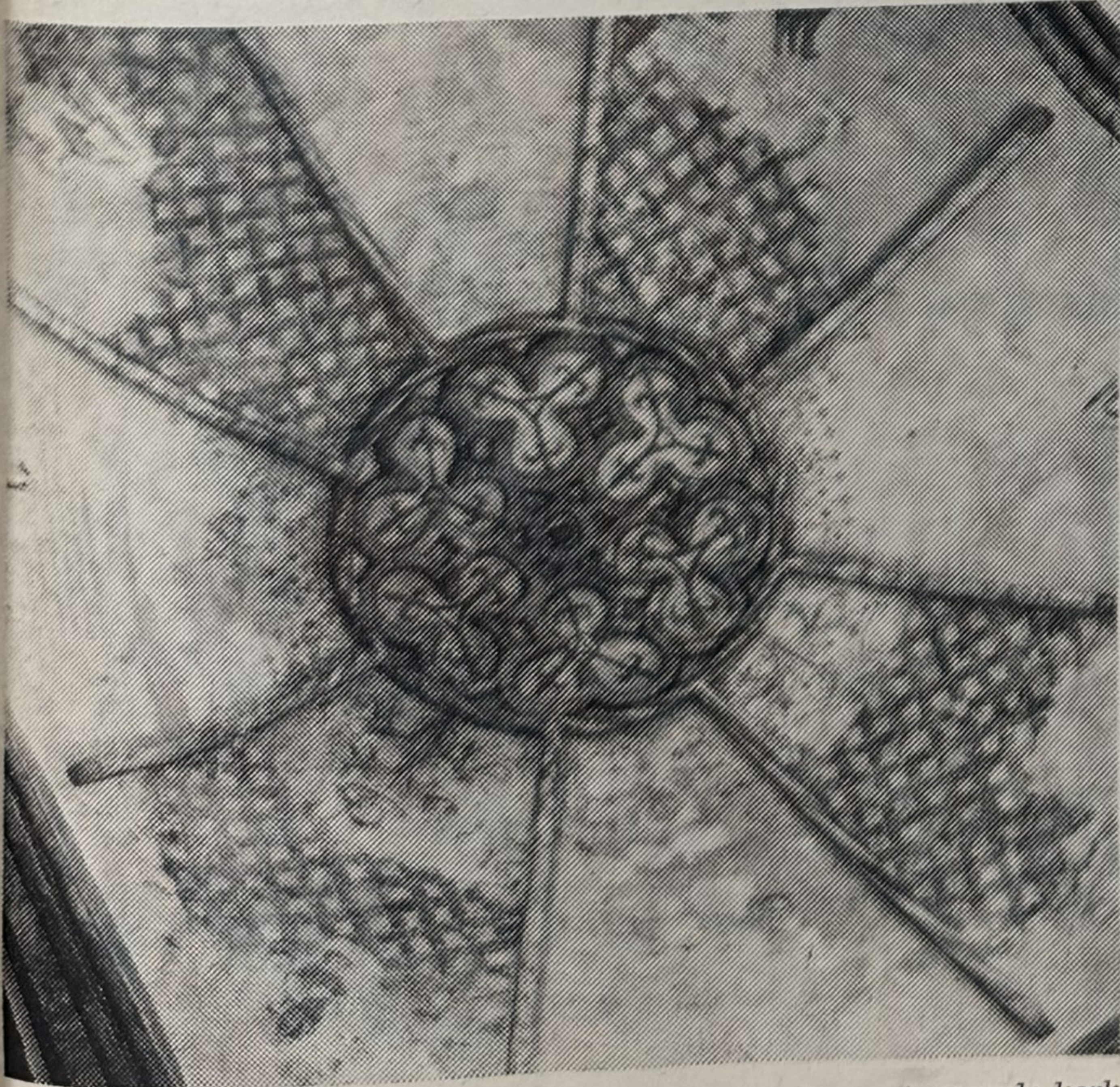
Vanuit de geschiedenis keren we terug in het heden. De wereld rond om is wit. Het is alsof een witte deken langzaam over het landschap is uitgelegd. De akkers en de velden zijn nu elkaars evenbeeld. In de verte zien we de torens van

Godlinze, Spijk en Bierum. Naar het oosten schijnt een groep zwarte kraaien boven de zeedijk te vliegen. Wat gaat er een rust uit van dit landschap. Ook in de winter heeft het hogeland zijn bekoring. Een stevige noord-oostelijke wind doet ons huiveren. Ongehinderd komt hij aanblazen over het verklede landschap. De grote boerderijen lijken stil te dromen tussen hun wit berijpte bomen. Scherp tekenen deze bomen zich af tegen de strakke vrieslucht en wachten geduldig tot de winter voorbij is.

*Heur takken dei taiken de lienen ien lucht,
het striemen van stroom van ideeën,
dei oet 't wit van de snei noar wonnere vlucht
van de wolken ien 't wiede ver-gleeën.*

23 door J. RITTERSMA
Foto's: Paul Wernekinck

Fresco's zijn er ook nog te zien in de reeds twee maal gerestaureerde kerk